III Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Maó, 3 i 4 d'octubre, 2008)

CONSELL INSULAR
DE MENORCA

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

Col·lecció:
Llibres del Patrimoni Històric i Cultural
Coordinació:
Joana Gual Cerdó
Edita:
Consell Insular de Menorca, 2011
ISBN:
978-84-937073-8-5
Dipòsit legal:
Me 273/2011

Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (3a : 2008 : Maó)
l'Arqueologia a Menorca : III Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Maó, 3 i 4 d'octubre, 2008) / [Coordinació Joana Gual Cerdó]. -- Menoca : Consell Insular, 2011. -- 280 p. ; 21x21 cm. -- (Llibres del Patrimoni Històric i Cultural ; 4)
ISBN 978-84-937073-8-5

I. Gual Cerdó, Joana II. Menorca. Consell Insular
1. Arqueologia – Menorca – Congressos
902(460.32)

III Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Maó, 3 i 4 d'octubre, 2008)

Llibres del Patrimoni Històric i Cultural

N-4

2011

CONSELL INSULAR
DE MENORCA

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

Sumari

Prehistòria 9
BLOC I

Son Torrella: Assentament ritual calcolític 11
Jaume Deyà Miró, Josep Ensenyat Alcover

Concepcions espacials a l'edat del bronze.
Els navetiformes: entre l'espai públic i el privat 22
David Javaloyas Molina, Joan Fornés Bisquerra,
Bartomeu Salvà, Simonet, Llorenç Oliver Servera,
Gabriel Servera Vives

Resultats preliminars de la intervenció a la naveta
de s'Hopitalet Vell (Manacor, Mallorca) 35
Damià Ramis, Magdalena Salas

Privatització i diversificació de l'espai domèstic
en la societat balear de l'edat del ferro 43
Jordi Hernández-Gasch

Coccions de ceràmica obertes en superfície a la prehistòria
mallorquina: anàlisi de les ceràmiques procedents
del àmbit funerari I del Turriforme Escalonat de Son Ferrer 63
Jaume García Rosselló, Manuel Calvo Trías,
Daniel Albero Santacreu, (Del Grup de Recerca
Arqueobalear de l'Universitat de les Illes Balears)

Identificació i caracterització d'argiles:
una proposta per a l'estudi d'engalbes
dins la producció ceràmica 75
Daniel Albero Santacreu, Jaume Garcia Rosselló
Del Grup de Recerca Arqueobalear
de l'Universitat de les Illes Balears

Una estructura de combustió
en el cercle II de Torre d'en Galmés (Alaior-Menorca) 91
Carmen Lara Astiz

El jaciment de Torre d'en Galmés (Alaior, Menorca).
Les intervencions d'Amics del Museu de Menorca: Edifici 1 97
G. Juan Benejam,, J. Pons Machado

El jaciment de Torre d'en Galmés (Alaior, Menorca).
Les intervencions d'Amics del Museu de Menorca: Cercle 7 109
A Ferrer Rotger, G. Lara Astiz, C., J. Pons Machado

Excavaciones en la Casa 2 del yacimiento de Torre d'en
Galmés, Alaior: propuestas para el hábitat talayótico 119
Dra. Amalia Pérez-Juez, Boston University amaliapj@bu.edu

Resultats preliminars de les excavacions
al talaiot est de Cornia Nou (Maó) 131
Lluís Plantalamor Massanet, Joaquim Pons Machado,
Antoni Ferrer Rotger

Colonitzacions, època romana i musulmana 139
BOLC II

Darreres intervencions a la cala de Binissafúller (Menorca) 141
Xavier Aguelo, Antoni Palomo, Octavi Pons, Carles de Juan

Primera aproximació al material arqueològic ceràmic
trobat a Cala en Busquests (Ciutadella-Menorca) 149
Mateu Riera Rullan, Albert Martín Menéndez,
Joan Santaolaria Sarabia, Manuel Izaguirre Lacoste,
Aurora Higueras-Milena Castellano, Núria Martínez Rengel,
José Manuel Higueras-Milena Castellano,
Icíar Alonso Díaz de Alda, Susana Ruiz Aguilar,
Antonia Martínez Ortega

El barrio púnico del Puig de Vila.
Nuevos datos de la excavación arqueológica
en la calle Ponent nº3 163
Glenda Graziani Echávarri, Juan José Marí Casanova

La torre III del Puig de sa Morisca. Avance de las campañas
de excavación 2005-2007 175
Emili Garcia Amengual, Victor Guerrero Ayuso,
Manuel Calvo Trias, Jaume Garcia Rosselló, Pilar Garcias Maas1

Intervencions, urbanes i d'època moderna 189
BOLC III

Descripció dels resultats de la intervenció arqueològica a
l'absis de la Catedral de Menorca (Ciutadella, juny de 2006) ... 191
Maria José Rivas Antequera, Sebastià Munar Llabrés,
Margarita Orfila Pons

La Capilla "Real" de San Agapito (s. XVII-XVIII). Hallazgos
arqueológicos en el nº1 de la calle Joan Roman (Dalt Vila) 205
Juan José Marí Casanova, Glenda Graziani Echávarris

Restauració, adequació, divulgació i gestió 219
BLOC IV

L'aixecament d'una pila baptismal del jaciment de l'antiguitat tardana de Son Peretó (Manacor, Mallorca)..... 221
Margalida Munar Grimalt, Bernat Burgaya Martínez (Tècnics restauradors), Mateu Riera Rullan (Arqueòleg, director tècnic), Sílvia Alcaide González (Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC), investigadora en formació) Magdalena Salas Burguera (Directora del Museu d'Història de Manacor i coordinació del projecte), Miguel Ángel Cau Ontiveros (Research Professor, Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats ICREA/Equip de Recerca Arqueomètrica de la Universitat de Barcelona (ERAAUB), director científic)

Restauració, adequació i museïtzació del jaciment arqueològic del Pla de ses Figueres (Illa de Cabrera)..... 231
Mateu Riera Rullan, Margalida Munar Grimalt Elena Juncosa Vecchierini, Lavínia Mayer Rodà, Maria Magdalena Riera Frau

El tractament del patrimoni històric en els plans territorials insulars de les illes Balears. Un anàlisi comparativa 241
J. Simón Gornés Hachero (Arqueòleg. Servei de Patrimoni Històric del Consell Insular de Menorca. simon_gornes@yahoo.es)

La gestió del patrimoni arqueològic a Menorca: L'emple de Torren d'en Galmés 253
M. Cristina Rita

El món talaiòtic en còmic. Una proposta didàctica del Museu Arqueològic de Son Fornés 263
Ferré Alemany, Marc, Forés Gómez, Albert

Deu anys de vigència de la Llei de Patrimoni històric de les Illes Balears. Algunes Propostes de Modificació. 269
Joana M. Gual (Servei de Patrimoni Històric del Consell Insular de Menorca)

L'AIXECAMENT D'UNA PILA BAPTISMAL DEL JACIMENT DE L'ANTIGUITAT TARDANA DE SON PERETÓ (MANACOR, MALLORCA)

Margalida Munar Grimalt
Bernat Burgaya Martínez
(Tècnics restauradors)
Mateu Riera Rullan
(Arqueòleg, director tècnic)

Sílvia Alcaide González
(Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC), investigadora en formació)
Magdalena Salas Burguera
(Directora del Museu d'Història de Manacor i coordinació del projecte)

Miguel Ángel Cau Ontiveros
(Research Professor, Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats ICREA/Equip de Recerca Arqueomètrica de la Universitat de Barcelona (ERAAUB), director científic)

1. Introducció

El conjunt cristià de Son Peretó es troba a l'est de l'illa de Mallorca, a uns 6 km del nucli urbà de Manacor, a la carretera que uneix aquesta població amb la de Sant Llorenç des Cardassar (fig. 1). Es tracta d'un jaciment de l'antiguitat tardana ben conegut[1] que inclou una basílica pavimentada en alguna de les seves fases amb mosaics, un baptisteri amb la particularitat de presentar dues piscines i una sèrie d'habitacions annexes als peus de l'edifici cristià. El seu descobriment es deu a la figura de J. Aguiló, que el 1912 va excavar la basílica i part del baptisteri (Aguiló, 1923). Als inicis de la dècada dels anys seixanta del segle XX es tornà a treballar de forma puntual al baptisteri (Iturgaiz 1963, 1970) i el 1967 es va fer una àmplia intervenció en el sector (Palol, 1967; Palol *et alii*, 1967). Finalment, entre 1982 i 1984, un equip format pel Museu de Mallorca, la Universitat de Barcelona i la Universitat de Palma, dirigit per G. Rosselló, P. de Palol i M. Orfila, tornaren a intervenir-hi per tal d'aclarir algunes qüestions relatives a la cronologia i l' evolució de l'edifici. Es van dur a terme treballs de consolidació i restauració en diferents punts de la basílica i es van excavar alguns sectors nous i el sector oest al peus del recinte baptismal.

Després d'aquestes intervencions el jaciment no es va adequar pertinentment per a la seva visita i va anar patint un progressiu deteriorament. La seva situació a l'any 2005 era tal que va motivar el Museu d'Història de Manacor a impulsar un nou projecte de consolidació i restauració amb la possibilitat d'excavar o reexcavar alguns sectors abans de la restauració. D'aquesta manera, es va dur a terme el projecte triennal que es desenvolupà entre el 2005 i el 2007, els resultats del qual s'han anat donant a conèixer (Buxeda *et alii*, 2005, Riera *et alii*, 2006, 2009, 2010, en premsa). A partir de 2008 s'ha iniciat un nou trienni de recerca.

En aquest context, es va decidir excavar per sota de la pila petita, és a dir la situada més cap a l'oest del baptisteri, per tal d'intentar proporcionar una datació que pogués contribuir a resoldre una de les qüestions més controvertides com és la sincronia o no de les dues piles baptismals (Palol, 1989; Palol *et alii*., 1968; Godoy, 1989, 1995; Duval, 1994). Per tal de poder excavar per sota de la pila, va haver d'aixecar-la, traslladar-la provisionalment i recol·locar-la una vegada acabades les tasques d'excavació.

La intenció d'aquesta contribució és, precisament, presentar el procés seguit per a l'aixecament de la pila i proporcionar unes primeres dades preliminars sobre els resultats obtinguts amb l'excavació, tot i que no s'incideix especialment en aquest punt ja que els resultats arqueològics són objecte d'una altra contribució. Tot això no hauria estat possible sense el treball conjunt de diversos professionals. Si un projecte arqueològic ja necessita de la interdisciplinarietat, les característiques i dificultat de moure la pila baptismal va requerir una tasca veritablement multidisciplinar.

2. Situació de la pila baptismal dins el jaciment i el motiu del seu aixecament

El jaciment de Son Peretó consta de dues piles baptismals de característiques diferents dins el mateix àmbit o habitació. Aquestes ja havien estat excavades parcialment en diferents mo-

[1]Sobre diferents aspectes de Son Peretó es poden veure, per exemple, Puig i Cadafalch, 1915-20; Aguiló, 1923; Pinya, 1953; Ferrer, 1953; Palol, 1952, 1966, 1967, 1984, 1989; Iturgáiz, 1963, 1970; Veny, 1965; Palol *et alii*, 1967; Pérez, 1970; Ferrer, 1982; Guàrdia, 1984; Duval, 1994; Godoy, 1995; Riera i Roman, 1995; Alcaide, 2005; Alcaide *et alii*, 2005; Mas, 2006.

ments (fig. 2, fig. 3). Durant la realització de diversos treballs de reexcavació a la part central del baptisteri en la campanya de 2007 es va considerar interessant poder aixecar la pila baptismal petita de Son Peretó. Aquesta proposta no era nova, ja s'havia plantejat l'any 1967 (Palol *et alii*, 1967):

> *[...] por debajo de la pila bautismal pequeña -la única dibujada por Aguiló- hay una cavidad excavada, también en la roca viva, mucho más ancha que las fosas sepulcrales. Tiene la pared del fondo -Oeste- vertical, lisa y de forma redondeada se pasa al plano lateral y al horizontal de fondo que tiene una pequeña cavidad más baja. Es muy difícil interpretar este foso, que hemos hallado en parte abierto, y sobre el cual se apoya la construcción de la pequeñapila bautismal; [...] puede observarse que esta piscina se apoya sobre unos bloques de piedra, pequeños, bien escuadrados, a manera de piezas de sillería, colocados sobre el fondo de esta fosa anterior.*
>
> *Al efectuar este hallazgo hemos pensado, en un momento, que la piscina debía ser una construcción muy moderna -quizá una reconstrucción o un modelo incluso de tiempos de mosén Aguiló- colocada encima de unas fosas sepulcrales. Pero el análisis minucioso de esta piscina, de la calidad de los enlucidos interiores auténticos conservados, del enlucido de pavimento y parte baja del murete de la escalerilla de acceso Oeste, [...] estamos seguros de la autenticidad de esta pieza y de su ubicación.*
>
> *Por lo tanto, esta fosa, debajo de la piscina, nos hace conjeturar o bien que se trata de una superposición encima de una vieja zona de necrópolis, o bien que pudo existir una pequeña piscina bautismal anterior, en el centro del recinto. Hipótesis ambas difíciles de probar sin levantar la actual piscina bautismal o excavar por el lado de ella. Cosa que no hemos efectuado ahora por carencia de medios técnicos, pero que juzgamos del mayor interés llevar a cabo algún día.* (Palol et alii, 1967: 11-12).

A més de poder apreciar què és el que hi havia a sota de la pila baptismal petita, aixecant-la, tal vegada també es podria precisar millor la seva datació i, sobretot, començar a resoldre una de les incògnites més controvertides del jaciment de Son Peretó; és a dir, la qüestió de la sincronia o no de les seves dues piles baptismals.

Quan van analitzar minuciosament la pila petita, els autors Pere de Palol, Guillem Rosselló Bordoy, Antoni Alomar i Joan Camps ja comentaven:

> *La minuciosa observación de esta primera piscina nos permite afirmar la autenticidad, por lo menos parcial, de la misma. Así, las diferencias de enlucido interior de los cuatro lóbulos permiten reconstruir, como de hecho se ha realizado, todo el interior del monumento, lo cual nos lleva, insensiblemente, a dar autenticidad a los niveles de este interior, tanto del fondo -evidentemente auténtico con su agujero de desagüe- como a la línea alta del mismo. Pero, en relación al exterior, la cosa cambia, ya que está totalmente rehecho, tanto en su forma de cruz como en sus escaleras. Aunque éstas puedan reconstruirse a través de las piedras del momento de la excavación y de una parte del enlucido auténtico conservado en el ángulo Sudoeste de la piscina, junto al arranque de la escalera Oeste. Esta parte de enlucido, [...] conserva un trozo plano que debe corresponder al nivel del pavimento exterior de la piscina y, por tanto, del piso del baptisterio (de hecho es el mismo nivel superior de la piscina del Este, mayor) y el arranque de la curva para enlucir las paredes laterales de la piscina. Esto es auténtico, por tanto los límites y la forma general externa de esta piscina, aunque está rehecha, tienen todas las garantías de una buena semejanza con lo que debió ser en su estado original. Incluso podemos pensar en que es real la forma semicircular del extremo de los brazos transversales de la cruz.*
>
> *El eje Este-Oeste de esta primera piscina no es completamente paralelo a los muros del recinto baptismal, sino que se desvía hacia el Norte [...].* (Palol *et alii*, 1967: 13-14).

Així doncs, aixecar la pila podia tenir la seva importància de cara a la interpretació de l'edifici. Vist, a més, que aquesta operació era perfectament factible, i que podíem tenir a l'abast els mitjans, vam començar a programar l'actuació per a la campanya de l'any següent, és a dir, la de 2008. Fou per això que en el projecte d'intervenció d'aquell any, lliurat al Consell per aconseguir el permís pertinent, es va plantejar aquest aixecament amb la metodologia bàsica que preteníem emprar.

En iniciar la campanya de 2008 vam poder comprovar que la zona de la pila baptismal petita havia sofert diverses actuacions després de la intervenció dels anys seixanta del segle passat, entre les quals ressaltaven l'espoli de moltes de les tombes i la quasi desaparició del referit extern de la pila. Aquesta afirmació es basa en les fotografies que hem pogut analitzar del fons Palol de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (fig.4).

Finalment va ser l'hora d'abordar el tractament de la pila, de preparar-la per al seu aixecament i d'excavar-ne els fonaments. Tot això es va haver de fer de manera molt minuciosa, combinant el treball d'excavació amb la salvaguarda de l'estructura.

3. El procediment d'estabilització i l'aixecament

Les accions bàsiques per assegurar al màxim la unitat de l'estructura a l'hora de fer-ne l'aixecament i el trasllat eren, en primer lloc, l'estabilització de la pila en la seva part interior -sobretot les restes d'*opus signinum* de la base i dels laterals- i, en segon terme, assegurar la part externa (laterals). Per últim, desconeixíem l'estat de conservació de la part inferior externa de la base de la pila ja que quedava inserida al terra. La seva consolidació s'havia de combinar amb l'excavació i fou summament complexa.

Per a l'estabilització de l'interior decidírem fer un engassat en dues capes, de tela de cotó de trama gruixuda, amb una dissolució de Paraloid B-72 i acetona en uns percentatges que variaren des del 30 al 50 %. D'aquesta manera es pretenia evitar al màxim fissures o pèrdues de material (fig. 5).

Per a la part externa de la pila, la idea principal era construir una superestructura que ens permetés agafar en bloc tot el conjunt, que repartís al màxim la força al moment del seu aixecament per tal de garantir la suavitat de l'acció i, sobretot, que ens permetés aturar el procés en qualsevol moment.

Així, vam excavar els laterals i els fonaments de la pila com a pas fonamental per l'aixecament i, a la vegada, la resta de professionals implicats varen fer visites d'inspecció per anar perfilant els detalls del procediment, l'execució i el disseny de la superestructura de ferro.

L'excavació

La particularitat de la tasca obligava a preparar les diferents zones i nivells per fer l'aixecament. Així doncs, vàrem excavar els fonaments donant prioritat al descalçament de la pila, la qual cosa ens oferia més garanties que l'estructura no patís. El rebliment, que formava part del llit que s'havia fet per poder construir la pila, estava compost fonamentalment per fragments d'*opus signinum* que indubtablement havien format part d'una pila baptismal de grans dimensions, ja que n'hi havia que tenien forma d'escaló, de fins a 21 cm d'alçada i més de 25 cm d'amplada. També es va poder apreciar que hi havia dos signinums aparentment de composició diferent.

Entre ells hi havia una terra de color gris marronós força compactada i alguna pedra escassa. La potència màxima d'aquest estrat era de 35 cm. Mentre retiràvem part d'aquest rebliment, vàrem, poder apreciar millor les grans lloses que s'havien col·locat en l'extrem oriental del forat per tal de facilitar la construcció dels escalons d'aquesta part de la pila.

Un cop vàrem haver retirar la major part de l'esmentat rebliment, va quedar força visible la part inferior de la pila; és a dir, aquella formada pel morter de calç.

Mentre esperàvem poder construir la superestructura, fou necessari l'apuntalament de la pila una vegada desmuntats els fonaments (fig. 6).

La superestructura

Un cop excavat el lateral i els fonaments a nivell de la base de la pila, arribà el moment de muntar l'estructura metàl·lica per tal de sustentar la pila i poder-la aixecar. La pila es trobava a l'aire, però no podíem avançar si no comprovàvem l'estat de conservació, la cohesió del conjunt i l'estabilitat de l'estructura. Gràcies a l'excavació vàrem poder veure el sistema constructiu de la pila i confirmar la seva cohesió.

Com a primera fase de la construcció de la superestructura es varen col·locar unes grans bigues transversals, recolzades als murs perimetrals reconstruïts del baptisteri, en la seva major part remuntats, on aniria soldada una estructura adaptada a la pila (fig. 7). Posteriorment s'hi afegiren unes bigues més curtes, que descansaven sobre d'unes totxanes, a sobre del mur perimetral, de manera perpendicular a les dues grans bigues inicials. En aquestes és on es va fer la força mitjançant unes premses per pujar tota l'estructura.

Tot seguit, soldada a les grans bigues, es va col·locar una estructura quadrada adaptada a les irregularitats de la part baixa de la pila (ajudada per petits fragments de fusta). En aquesta estructura també anaven soldades unes anelles per poder fer un entramat amb tensors, a manera de reixa, per tal de repartir al màxim possible les tensions entre tots els punts de la base de la pila. La preocupació màxima era que en el moment de l'aixecament aquesta part no es quedés adherida a terra.

Amb aquestes operacions i l'ajut d'una grua, tot estava preparat per a l'aixecament. Es varen col·locar de les premses, que

tot d'una es posaren en tensió, i s'anaren estrenyent de forma igualitària als quatre extrems per tal d'evitar tensions dissonants. Així, la pila s'aixecà uns 5 centímetres sense cap moviment inesperat. Vist l'èxit, vàrem col·locar les bragues de la grua, de tal manera que també repartissin el pes i la força.

Amb tota la preparació de les premses aconseguírem que el moment de l'estrebada de la grua quedés minimitzat. Aquest sistema també ens permetia aturar l'aixecament abans que es pogués arribar a un moment greu de trencament de la pila. Gràcies al camió ploma vàrem poder desplaçar la pila a un emplaçament provisional i la vàrem cobrir i protegir de les inclemències del temps fins a l'acabament de l'excavació (fig. 8).

4. L'excavació i els seus resultats

Un cop retirada la pila i després de treure una sèrie d'estrats argilosos, es va poder apreciar en tota la seva extensió una estructura composta per una sèrie de lloses col·locades planes que anaven fent un pendent un tant escalonat d'est (part baixa) a oest (part alta). Aquestes lloses omplien un gran forat quadrangular (UE 237) i eren de pedra calcària de mides molt diverses, la més grossa de les quals feia 38 x 28 x 14 centímetres. Totes tenien entre 11 i 14 centímetres de gruixa (fig. 9).

Una vegada aixecades les lloses, varen aparèixer una sèrie de canalons reblerts per distintes capes d'argila (fig. 10).

Buidats els canalons, vàrem poder apreciar millor les seves parets. Totes elles (UE 319, 326, 328 i 351) menys la UE 315 estaven fetes amb una sola filada en amplada i en alçada, de pedres calcàries, normalment col·locades planes, de mides molt diverses. En canvi la paret UE 315 era com un muret de contenció, amb la cara vista a l'est i aguantant el rebliment a l'oest. En alçada conservava fins a cinc filades que feien una alçada màxima de 0,50 m. La seva llargada era de 117 cm. Estava fet de pedres i lloses col·locades planes, de mida petita i mitjana, lligades amb una argila de color gris.

Llevades les parets, tot el fons del gran forat UE 237 es trobava cobert per una capa d'argila (UE 333) força compactada, de color marró clar i amb taquetes de color blanc i taronja. La seva potència màxima era de 10 cm.

A la meitat meridional del fons del forat UE 237 va començar a aparèixer un forat, que en planta semblava una mica la d'un peu (UE 335). Aquest forat presentava un rebliment superior d'argila molt fina, molt compacta i amb algun petit carbonet. La seva potència màxima era de 8 cm.

El forat UE 335 amidava 92 cm de llargada, entre 30 i 35 cm d'amplada i fins a 40 cm de fondària. El forat UE 237 era de planta quadrangular amb els extrems arrodonits i amb la majoria de les parets una mica inclinades. Feia 2,25 m de llargada (E-W) i entre 1,40 i 1,65 m d'amplària (N-S). Un cop finalitzada la neteja es van fer diverses verses plantes i seccions (fig. 11).

En els darrers dos rebliments d'aquest forat varen aparèixer fragments de *signinum* de petites dimensions, així com també diversos materials sumptuaris i algunes vores de gerretes.

5. La recol·locació

Per retornar la pila al seu lloc, el forat fou reblert amb les mateixes pedres i lloses que es trobaren al seu interior i després vàrem preparar un llit de grava de diverses granulometries. Quan tot va estar ben anivellat vàrem col·locar la pila ajudats, una altra vegada, pel camió ploma. Amb l'ajut del teodolit aconseguírem col·locar la pila a la cota i orientació originals, i la deixàrem tal com estava abans d'iniciar els nostres treballs.

Vàrem falcar la pila amb pedres, totxanes i morter de calç pigmentat, i vàrem reconstruir els fonaments. També vàrem restituir l'última filada de pedres (no original) de la pila, que havíem sacrificat durant l'excavació.

Els esglaons externs que hi havia a la pila, no es varen reconstruir, primer de tot perquè no s'aprecien amb claredat a les fotografies de mossèn Aguiló fetes al moment de l'excavació, i en segon lloc perquè en el moment de desmuntar-los vàrem veure que eren una amalgama moderna de pedres, maresos i ciment mallorquí (fig. 12).

6. Consideracions finals

La intenció d'aquesta contribució era simplement mostrar la feina multidisciplinar que ha permès l'aixecament i excavació de la pila baptismal petita del baptisteri de Son Peretó. Aquest exemple pot servir per a iniciatives similars en altres indrets, vista l'estreta relació entre arqueòlegs, restauradors, arquitectes i altres professionals que han fet possible l'aixecament, excavació, consolidació i restauració d'aquesta petita estructura.

Gràcies a aquesta acció s'ha pogut excavar per sota de la pila baptismal; una feina que podia ser important per aproximar una datació a aquesta pila i intentar de resoldre el problema d'interpretació

que planteja la presència de dues piscines en el mateix baptisteri, en particular el del seu funcionament simultani o no. Les dades en aquest sentit no són concloents i estan en procés d'estudi; però la relació detallada de les troballes i les primeres conclusions seran objecte d'una propera contribució en un altre indret.

Esperam, finalment, que les tasques que es desenvolupen al jaciment de Son Peretó puguin resoldre algunes de les qüestions històricoarqueològiques plantejades per entendre el profund procés de transformació patit durant l'antiguitat tardana, especialment la cristianització del territori, i recuperar per a tota la societat un jaciment cabdal d'aquest període.

7. Agraïments

Agraïm a l'Ajuntament de Manacor i al Consell de Mallorca el suport econòmic del projecte de Son Peretó. De forma molt especial, a aquells que de forma desinteressada han participat en el projecte i en particular als professionals que van fer possible l'aixecament de la pila baptismal petita: l'arquitecte municipal de Manacor Joan Pasqual; en Toni Riera, ferrer de la brigada municipal; la resta de membres de la brigada municipal; i ~~a~~ la brigada de patrimoni del Consell de Mallorca. També volem agrair a l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, i en particular a la seva directora Isabel Rodà, a Josep Maria Puche i a Eduard Padró l'amabilitat amb què sempre ens han tractat a l'hora de poder accedir al fons Palol.

Aquesta contribució s'emmarca en las tasques del projecte de Plan Nacional, HUM2005-0996/HIST, "Poblamiento y cerámica durante la Antigüedad Tardía en las Islas Baleares: el caso de Mallorca" (HUM2005-00996/HIST), IP: Miguel Ángel Cau, Dirección General de Investigación, Secretaría de Estado de Política Científica y Tecnológica, Ministerio de Ciencia e Innovación. A la vegada aquest article contribueix a les activitats del projecte de I+D+I: "La transformación del nordeste de Hispania y las Islas Baleares: arquitectura religiosa (siglos IV al VIII)" (HUM2005-00268/HIST), IP: Gisela Ripoll.

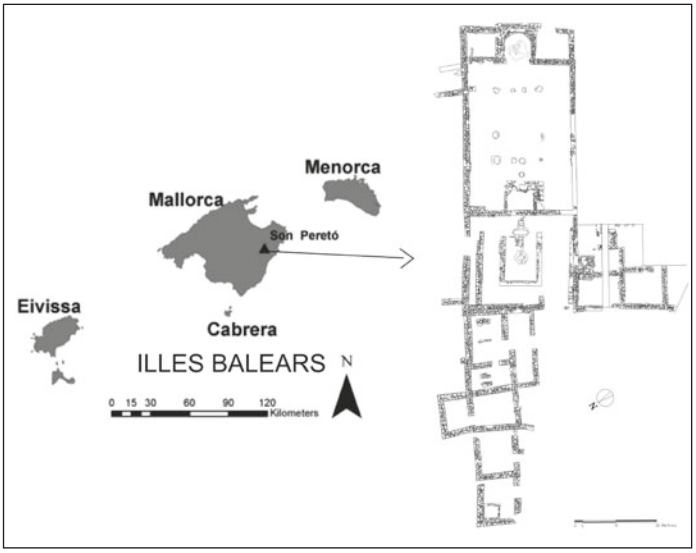

Figura 1. Situació del jaciment de Son Peretó (Manacor, Mallorca) i planimetria general amb la situació de la pila baptismal dins el jaciment.

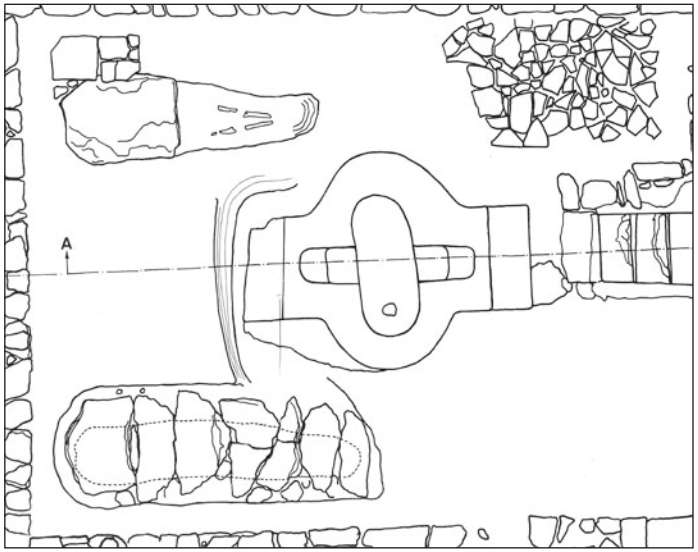

Figura 2. Detall de la planta del baptisteri de 1967 (Palol *et alii* 1967). Autor: Miquel Trias.

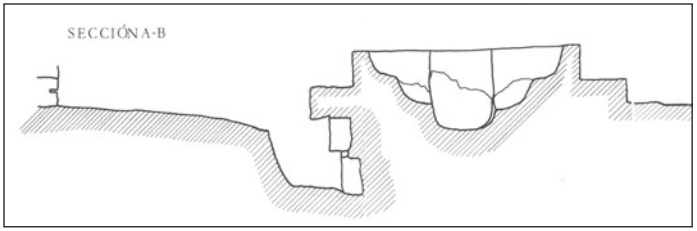

Figura 3. Detall de la secció del baptisteri de 1967 (Palol *et alii* 1967.). Autor: Miquel Trias.

Figura 4. Pila 1967. ICAC FG-0016.

Figura 5. Procés d'engassat de la pila.

Figura 6. Apuntalament de tot el perímetre amb taulons de fusta.

Figura 8. Trasllat de la pila al nou emplaçament provisional.

Figura 7. La superestructura preparada.

Figura 9. UES just després de l'aixecament.

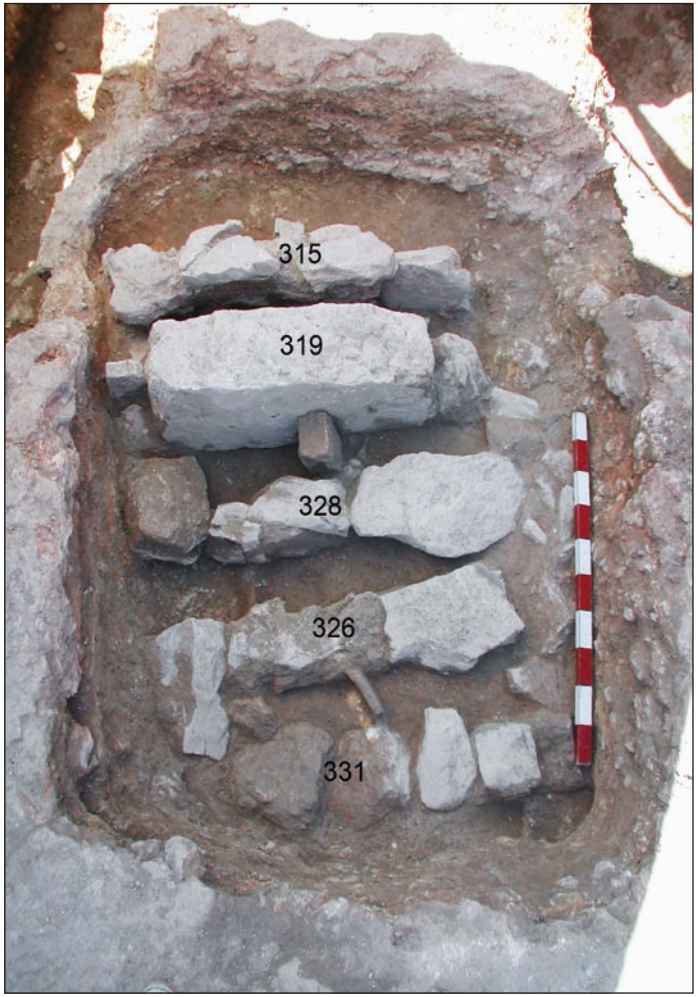

Figura 10. Entramat de canalons i les UES respectives.

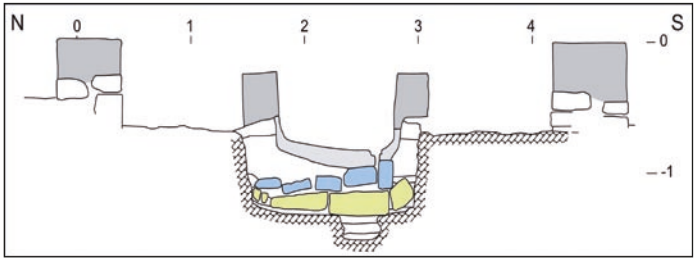

Figura 11. Secció de l'excavació.

Figura 12. Vista general final de la piscina al final de la campanya 2008.

8. Bibliografia

AGUILÓ, J. (1923). "Un descubrimiento arqueológico en Manacor, o un nuevo argumento de ortodoxia final de Grande Osio de Córdoba", a *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, 19-29. Palma: 204-207; 245-248; 257-259.

ALCAIDE, S. (2005). *Arquitectura cristiana de las islas Baleares: mobiliario litúrgico balear. Catálogo y estudio de los materiales (siglos IV-VIII)*. Universitat de Barcelona. Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia. Diploma d'Estudis Avançats. (inèdit).

ALCAIDE, S.; MAS, C.; CAU, M. A. (2005). "L'antiguitat tardana al municipi de Manacor: arquitectura cristiana i territorio", a *Espai fet urbà i societat. Jornades d'Història Local de Manacor*. Ajuntament de Manacor: 171-188.

BUXEDA I GARRIGÓS, J.; CAU ONTIVEROS, M. A.; GURT I ESPARRAGUERA, J. M.; RAURET I DALMAU, A. M.; TSANTINI, E. (2005). "Late Roman Coarse Wares and Cooking Wares from the Balearic Islands in Late Antiquity: Archaeology and Archaeometry", a J.M. Gurt, J.Buxeda i M.A. Cau (eds.) *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry*. Oxford: British Archaeological Reports, International Series, pàg. 223-254.

DUVAL, N. (1994). "La place des églises des Bálears dans l'Archéologie Chrétienne de la Méditerranée Occidental", a *Actes de la III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica (Maó, 1988)*. Barcelona: 203-212.

FERRER, R. (1953). *La gran basílica de Son Peretó. El descubrimiento contado con sencillez*. Palma de Mallorca.

FERRER, R. (1982). *Basílica de Son Peretó*. Ajuntament de Manacor, Delegació de Museus i Arqueologia.

GODOY, C. (1989). "Baptisterios hispánicos (siglos IV al VIII), Arqueología y liturgia", a *Actes du XIème Congrés International d´Archéologie Chrétienne (Lyon, Grenoble-Aosta, 1986)*. Roma: 607-634.

GODOY, C. (1995). *Arqueología y liturgia. Iglesias Hispánicas (siglos IV-VIII)*. Barcelona: publicacions UB, Port de Tarragona.

GUÀRDIA, A. (1988). "Qüestions iconogràfiques entorn al mosaic de la Basílica de Santa Maria del Camí (Mallorca)", a *Les Illes Balears en temps cristians fins als àrabs*. Maó: Trobades Científiques de la Mediterrània, 73-76.

ITURGÁIZ, D. (1963). "Baptisterio doble de la basílica de Son Peretó", a *Rivista de Archeologia Cristiana*, 39 (3-4). Roma: 279-287.

ITURGÁIZ, D. (1970). Baptisterios paleocristianos de Hispania, *Analecta Sacra Tarraconensia*, XL-XLI: 209-295.

MAS, C. (2006). *Cerámica y poblamiento durante la Antigüedad tardía (siglos IV - X) en la isla de Mallorca: la zona este (Manacor y Sant Llorenç)*. Universitat de Barcelona: Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, Diploma d'Estudis Avançats (inèdit).

PALOL, P. de (1952). "Descubrimiento y excavaciones de una basílica paleocristiana en la isla de Menorca (Baleares)", a *Ampurias*, 14. Barcelona: 214-216.

PALOL, P. de (1967). "En torno a la iconografía de los mosaicos cristianos de las Islas Baleares", a *Actas de la I Reunión Nacional de Arqueología Paleocristiana*. Vitoria: 131-150.

PALOL, P. de (1967). *Arqueología cristiana de España romana. Siglos IV-VI*. Madrid: CSIC.

PALOL, P. de, 1988, Història i arqueologia cristiana a les Balears, en *Les Illes Balears en temps cristians fins als àrabs*, Trobades científiques de la Mediterrània, Maó: 9-14.

PALOL, P. De (1989). "La arqueología cristiana en la Hispania romana y visigoda", a *Actes du XIème Congrés International d'Archéologie Chrétienne (Lyon-Vienne-Grenoble-Aosta, 1986)*. Roma: 1975-2022.

PALOL, P. de; ROSSELLÓ-BORDOY, G.; ALOMAR, A.; CAMPS, J. (1967). "Notas sobre las basílicas de Manacor, en Mallorca", a *Trabajos del Museo de Mallorca*, 3. Palma de Mallorca.

PALOL, P. de; ROSELLÓ-BORDOY, G.; ALOMAR, A.; CAMPS J. (1967). "Notas sobre las basílicas de Manacor en Mallorca", a *Boletín del Seminario de arte y arqueología,* 33. Valladolid: 5-45.

PÉREZ, L. (1978). "Mallorca cristiana", a Mascaró Passarius, J. (Coord.) *Història de Mallorca*, vol. V. Palma de Mallorca: 545-576.

PINYA, B. (1953). "El museu arqueológico y la basílica primitiva de Manacor", a *Panorama Balear*, 28. Palma de Mallorca.

PUIG I CADAFALCH (1915-20). "Basílica cristiana primitiva en el paratge de Son Peretó, a Manacor", a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 6: 737-746.

RIERA, I; ROMAN, J. (1995). "Els Mosaics de Son Peretó", a *Papers de sa Torre*, 36. Manacor: Patronat de l'Escola Municipal de Mallorquí.

RIERA, M.; SALAS, M.; MUNAR, M.; ALCAIDE, S.;

CAU, M. A. (2006). "El proyecto de revisión y adecuación del yacimiento de Son Peretó (Manacor, Mallorca, islas Baleares)", a *Bulletin de la Association pour l´Antiquité Tardive*, 15: 69-75.

RIERA, M.; SALAS, M.; MUNAR, M.; ALCAIDE, S.; CAU, M. A. (2009). "El conjunt paleocristià de Son Peretó (Manacor, Mallorca): projecte de revisió i adequació", a *I Jornades d'Arqueologia de Balears*. Palma, 111-119.

RIERA RULLAN, M.; CAU, M. A.; ALCAIDE, S.; SALAS, M.; MUNAR, M. (2010). "El yacimiento arqueológico de Son Peretó (Mallorca – Baleares), Zona Arqueológica, nº 11 -Bárbaros y romanos en Galia e Hispania (s. V-VI d.C.)", a *Catálogo de grandes yacimientos* (vol. III). Madrid, 597-599.

RIERA, M.; CAU, M. A.; SALAS, M. (Ed.) (en premsa c). *El jaciment tardoantic de Son Peretó (Manacor, Mallorca): excavació i adequació del Sector Oest*, Palma: Universitat de les Illes Balears, 2009. Col·lecció Baleàrica.

VENY, C. (1965). *Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe*. Madrid.